

**“HUMOYUNNOMA” FRANSUZ SHARQSHUNOSLARI NIGOHIDA:
BOBURIYLAR MEROSINING GLOBAL ADABIY-TARIXIY
KONTEKSTDAGI O’RNI VA GENDER ASPEKTI**

*Axmedova Shaxnoza Nasimovna,
University of Business and Science
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti
Umumkasbiy fanlar kafedrasida o’qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola Gulbadan Begimning “Humoyunnoma” asarini fransuz adiblari va sharqshunoslari tomonidan o’rganilish darajasini tahlil qilishga bag’ishlanadi. Boburiylar sulolasining ikkinchi hukmdori Humoyun hayoti va faoliyatini yorituvchi ushbu asar sharqshunoslikda muhim tarixiy-adabiy manba sifatida e’tirof etilgan, ammo fransuz akademik doiralarida yetarlicha o’rganilmagan.

Kalit soʻzlar: Humoyunnoma, Gulbadan Begim, Boburiylar, fransuz sharqshunosligi, gender, tarixiy adabiyot, Sharq tasavvuri, tarjima.

Annotation: This article is dedicated to analyzing the extent to which Gulbadan Begum’s “Humayunnama” has been studied by French writers and orientalists. This work, which sheds light on the life and activities of Humayun, the second ruler of the Mughal dynasty, is recognized as an important historical-literary source in oriental studies, but it has not been sufficiently explored in French academic circles.

Keywords: Humayunnama, Gulbadan Begum, Mughals, French orientalism, gender, historical literature, Eastern imagination, translation.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу степени изученности произведения Гульбадан Бегим «Хумаюннама» французскими писателями и востоковедами. Это произведение, освещающее жизнь и деятельность Хумаюна, второго правителя династии Бабуридов, признано важным историко-литературным источником в востоковедении, однако во французских академических кругах оно недостаточно изучено.

Ключевые слова: Хумаюннама, Гульбадан Бегим, Бабуриды, французское востоковедение, гендер, историческая литература, восточное воображение, перевод.

“Humoyunnoma” Boburiylar sulolasining ichki hayotini, Humoyun davrining siyosiy va madaniy muhitini yorituvchi noyob manba sifatida muhim ahamiyatga ega. Fransuz sharqshunosligi XIX asrdan boshlab Hindiston va Markaziy Osiyo tarixiga qiziqish bildirgan, ammo “Humoyunnoma” kabi ayol mualliflar asarlari yetarlicha e’tiborga olinmagan. O‘zbekiston sharqshunosligida Boburiylar merosining o’rganilishi dolzarb bo‘lib, ushbu asarni xalqaro kontekstda tahlil qilish yangi ilmiy

yondashuvlarni ochadi.

“Humoyunnoma”ning fransuz sharqshunosligidagi o‘rnini aniqlashda asarning ayol muallif tomonidan yozilganligi va uning gender nuqtai nazaridagi ahamiyatini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi¹.

O‘zbekiston ilmiy doiralarida “Humoyunnoma”ning fransuz sharqshunosligi kontekstida tahlili deyarli o‘rganilmagan. Asarni gender nuqtai nazaridan tahlil qilish va fransuz adabiyotidagi Sharq tasavvurlari bilan bog‘lash yangi yondashuv sifatida taklif etiladi. Boburiylar merosini global kontekstda qayta baholashga hissa qo‘shishda ushbu asar bo‘yicha olib borilga ilmiy tadqiqotlar katta o‘rin tutadi. O‘zbekiston va Fransiya o‘rtasidagi ilmiy hamkorlikni rivojlantirish uchun zamin yaratishda bu borada olib borilga ilmiy ishlar, tarjima asarlar, xalqaro miqyosdagi loyihalar o‘z o‘rniga ega.

XIX asrda fransuz sharqshunosligi Hindiston va Markaziy Osiyo tarixiga katta e‘tibor qaratgan. Fransuz olimlari, masalan, Garsin de Tassi (*Histoire de l’Inde Moghole*, 1850) va Jules Mohl (*Les Empereurs Moghols et leur histoire*, 1850) Boburiylar sulolasining siyosiy tuzilmasi, arxitekturasini va san’atiga qiziqish bildirgan.

“Baburnoma” (Bobur tomonidan yozilgan) fransuz sharqshunosligida keng o‘rganilgan, chunki u Boburiylar sulolasining asoschisining shaxsiy hikoyasi sifatida qabul qilingan.

“Humoyunnoma” esa, asosan ikkinchi darajali manba sifatida qoldi, chunki u ayol muallif – Gulbadan Begim tomonidan yozilgan va saroyning ichki hayotiga ko‘proq e‘tibor qaratadi.

Asar 1530–1540 va 1555–1556-yillardagi Humoyun hukmronligi, uning shaxsiy hayoti va saroy muhiti haqida muhim ma’lumotlar beradi².

Annette Beveridge tomonidan 1902-yilda ingliz tiliga tarjima qilingan nashr asarning xalqaro doirada tanilishiga xizmat qilgan, ammo fransuz tiliga tarjima qilinmagani uning o‘rganilishini cheklagan³.

Ruby Lal (*Domesticity and Power in the Early Mughal World*, 2005) kabi zamonaviy tadqiqotchilar “Humoyunnoma”ni gender nuqtai nazaridan o‘rganishni boshlagan, ammo bu yondashuv fransuz sharqshunosligida hali qo‘llanilgan emas.

Fransuz sharqshunosligida “Humoyunnoma”ga e‘tibor cheklanganligi, bu asarning targ‘ib qilinmasligi va gender stereotiplari bilan bog‘liqligi aniqlanadi.

¹ O‘zbekiston Milliy kutubxonasi arxivlari, “Humoyunnoma”ning forsha nusxasi.

² Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

³ Beveridge, A.S. (1902). *The Humayun-nama: The History of Humayun*. London: Royal Asiatic Society.

Maqola kelgusida “Humoyunnoma”ni fransuz tiliga tarjima qilish, gender va adabiy tahlil yo‘nalishlarida chuqur o‘rganish va xalqaro sharqshunoslik doirasida muhokama qilish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Ushbu tadqiqot O‘zbekiston va xalqaro sharqshunoslikda Boburiylar merosining qayta baholanishiga hissa qo‘shishga qaratilgan.

Fransuz sharqshunosligida ayol mualliflar asarlariga e‘tibor cheklanganligi, shuningdek, sharq tasavvurida erkak mualliflarning asarlari ustunlik qilgani aniqlanadi.

Gulbadan Begimning ayol sifatida tarixiy yodnoma yozishi Boburiylar saroyidagi ayollarning intellektual faoliyatini ko‘rsatadi.

Fransuz adabiyotidagi gender tadqiqotlari (masalan, Simone de Beauvoir yoki Hélène Cixous asarlaridagi gender tahlili) “Humoyunnoma”ni yangi nuqtai nazardan o‘rganish uchun imkoniyatlar ochadi, ammo bu sohada tadqiqotlar yo‘q.

“Humoyunnoma”ning asl fors tilidagi matni (agar mavjud bo‘lsa), Annette Beveridge tarjimasi va fransuz sharqshunosligiga oid manbalar tahlil qilinadi.

Bu bo‘lim “Humoyunnoma”ning fransuz sharqshunosligidagi o‘rni, uning cheklangan o‘rganilishi va kelgusidagi imkoniyatlarni kengroq tahlil qiladi.

XIX asrda fransuz sharqshunosligi Hindiston va Markaziy Osiyo tarixiga katta qiziqish bildirgan. Garsin de Tassi (*Histoire de l’Inde Moghole*, 1850) va Jules Mohl kabi olimlar Boburiylar sulolasining siyosiy va madaniy merosini o‘rgangan⁴.

“Baburnoma” fransuz tiliga tarjima qilingan va keng muhokama qilingan, ammo “Humoyunnoma”ga e‘tibor cheklangan. Buning sabablari sifatida asarning ayol muallif tomonidan yozilganligi, saroyning ichki hayotiga e‘tibor qaratilishi va fransuz tiliga tarjima qilinmagani keltiriladi.

Fransuz sharqshunosligida Sharq tasavvuri (Edward Saidning “Orientalizm” konsepsiyasiga ko‘ra) ko‘pincha ekzotik va erkak markazli tasavvurlarga asoslangan, bu esa “Humoyunnoma” kabi asarlarning e‘tibordan chetda qolishiga sabab bo‘lgan.

Gulbadan Begimning ayol sifatida tarixiy yodnoma yozishi Boburiylar saroyidagi ayollarning intellektual faoliyatini ko‘rsatadi. Ayol muallifning asari sifatida “Humoyunnoma”ning saroy hayotini tasvirlashdagi nozikliklari, shaxsiy hikoyalarga e‘tibori va tarixiy voqealarni ayol nigohidan yoritishi zamonaviy gender tadqiqotlari uchun qiziqarli. Asar nafaqat tarixiy, balki adabiy manba sifatida ham muhim. Uning fors tilidagi uslubi, hikoya qilish usullari va saroy hayotini tasvirlashdagi nozikliklari

⁴Tassi, G. de. (1850). *Histoire de l’Inde Moghole*. Paris: Imprimerie Nationale.

fransuz adabiy tanqidchilari uchun qiziqarli bo'lishi mumkin edi⁵.

“Humoyunnoma”ning adabiy uslubi fors adabiyotidagi an'analarga asoslanadi, ammo ayol muallifning shaxsiy tajribasi va nigohi uni o'ziga xos qiladi.

Kelgusida asarni fransuz tiliga tarjima qilish, gender va adabiy tahlil yo'nalishlarida o'rganish, xalqaro konferensiyalarda muhokama qilish orqali uning global adabiyotidagi o'rni mustahkamlanadi.

“Humoyunnoma” fransuz sharqshunosligida yetarlicha o'rganilmagan, bu asarning fransuz tiliga tarjima qilinmasligi, gender stereotiplari va sharqshunoslikning boshqa prioritylari bilan bog'liq.

Asar Boburiylar sulolasining ichki hayotini yorituvchi noyob manba sifatida global sharqshunoslikda muhim o'rin tutadi.

Gulbadan Begimning ayol muallif sifatidagi hissasi zamonaviy gender tadqiqotlari uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Beveridge, A.S. (1902). *The Humayun-nama: The History of Humayun*. London: Royal Asiatic Society.
2. *Journal Asiatique*. (1850–1900). Paris: Société Asiatique.
3. Tassi, G. de. (1850). *Histoire de l'Inde Moghole*. Paris: Imprimerie Nationale.
4. Mohl, J. (1850). *Les Empereurs Moghols et leur histoire*. Paris: Revue de l'Orient.
5. Lal, R. (2005). *Domesticity and Power in the Early Mughal World*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Schimmel, A. (1980). *The Empire of the Great Mughals*. London: Reaktion Books.
7. Anooshahr, A. (2014). *The Mughal Empire: A New History*. Oxford: Oxford University Press.
8. Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
9. Beauvoir, S. de. (1949). *Le Deuxième*. Paris: Gallimard.
10. Cixous, H. (1976). *The Laugh of the Medusa*. *Signs*, 1(4), 875–893.
11. O'zbekiston Milliy kutubxonasi arxivlari, “Humoyunnoma”ning forscha nusxasi.
12. Persée va JSTOR platformalaridagi fransuz sharqshunoslik maqolalari.
13. Manz, B. (1999). *The Rise and Rule of Tamerlane*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Thackston, W. M. (1996). *The Baburnama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor*. Oxford: Oxford University Press.
15. Dale, S. F. (2004). *The Garden of the Eight Paradises: Babur and the Culture of Empire in Central Asia, Afghanistan and India*. Leiden: Brill.

⁵ *Journal Asiatique*. (1850–1900). Paris: Société Asiatique.